

Till Utbildningsdepartementet
Ministern för högre utbildning och forskning

U2019/02263/UH
Vårt dnr 1.2.2-2019-836

Sametingets synpunkter på regeringens forskningspolitik

1. Inledning

Med anledning av regeringens inbjudan att inkomma med synpunkter på regeringens forskningspolitik vill Sametinget dels understryka att ett relevant underlag måste tas fram i processen mot en forskningspolitisk proposition 2021, dels ge en översiktlig bakgrundsbeskrivning till frågeställningar kopplande till same- och samerelaterad forskning, dels ta upp en del problemställningar och förhållningsätt relaterade till detta. Sametinget efterfrågar även ett klarläggande av regeringskansliet hur anslaget till forskningsförmedlingen hanterats. Vi har inte kunnat få klarhet i om tvärvetenskapligt forskningsprogram om same- och samerelaterad forskning utvärderas enligt plan.

Inledningsvis har Sametinget uppmärksammat att statsmaktens framåsyftande intentioner vad gäller same- och samerelaterad forskning, formulerade i propositionerna *Ett lyft för forskning och innovation* (2008/09:50) och *Forskning för ett bättre liv* (2004/05:80), föll mellan stolarna i propositionen *Kunskap i samverkan - för samhällets utmaningar och stärkt konkurrenskraft* (prop. 2016/17:50, bet. 2016/17:UbU12, rskr. 2016/17:208). Skälen till detta kan diskuteras. En bidragande orsak kan vara att Sametinget, både som myndighet och framförallt som ett folkvalt organ, inte agerade proaktivt under beredningen av propositionen. Omorganisationen av regeringskansliet efter valet 2014, där ansvaret för same- och rennäringsfrågorna flyttades från landsbygdsdepartementet till dels kulturdepartementet, dels näringsdepartementet bidrog sannolikt också till att frågan förbisågs.

De skisserade intentionerna och strategierna, dels i propositionen *Forskning för ett bättre liv* (2004/05:80), dels i propositionen *Ett lyft för forskning och innovation* (2008/09:50), dels i regeringens beslut den 2 december 2010 att uppdra åt Forskningsrådet för miljö, areella näringar och samhällsbyggande (Formas) tillsammans med Vetenskapsrådet och

Forskningsrådet för arbetsliv och socialvetenskap (Fas) och Vetenskapsrådet att utforma och utlysa ett tvärvetenskapligt forskningsprogram om det samiska folket, samerelaterade verksamheter och hälsa, arbets- och livsvillkor, bör vara en bra plattform för den fortsatta beredningen av ärendet.

Den 27 mars 2019 offentliggjordes OECD:s rapport *Linking the Indigenous Sami People with Regional Development in Sweden*.¹ Studien har utförts av OECD:s kommitté för regional utveckling och är en del i ett bredare temaprojekt som undersöker hur urfolk i Sverige, USA, Australien, Kanada, Nya Zeeland, med flera länder inkluderas i ländernas regionala utveckling. Rapporten beskriver dagens situation för samiskt näringsliv, identifierar problem och ger konkreta, genomförbara förslag hur både regering, regioner, länsstyrelser och kommuner kan förbättra samernas möjligheter till inflytande i regional utveckling.

I Sveriges fall menar OECD att ett tydligare politiskt ramverk behövs, där resurser bör tillföras det samiska samhället i syfte att utveckla samiska näringar och främja samisk forskning. I studien riktas kritik mot bristen på data om samer och samisk näringsverksamhet. OECD konstaterar att det krävs resurser för att fastställa vad som för närvarande är dokumenterat och känt och av vem, och för att analysera hur data från dessa källor potentiellt kan sammanställas på ett jämförbart sätt för att utveckla en mer robust bild av samiska förhållanden.

OECD rekommenderar den svenska regeringen att initiera en riktad forskning om samer för att fylla dessa luckor. I dagsläget har inte Svenska Vetenskapsrådet något målinriktat forskningsprogram för samiska studier eller för samiska forskare. Här understryker OECD att Sverige ligger efter på denna punkt i jämförelse med länder såsom Norge, Australien och Kanada, där det bedrivs en omfattande forskning om urfolk och urfolksrelaterade frågor.

OECD rekommenderar även att forskningsetiska riktlinjer för samisk forskning utvecklas och struktureras på ett sådant sätt att de kan underlätta jämförelse med forskning i de fyra länder som omfattar Sápmi. OECD hänvisar här till att Sametinget på norsk sida håller på att utveckla etiska riktlinjer för hälsoforskning som kan utgöra grunden för ett bredare Sápmi-omfattande ramverk.

Sametinget avser att i samband med beredningen av regleringsbrev för myndigheten lyfta frågan om att Sametinget, eventuellt tillsammans med något av forskningsråden, får i uppdrag att göra kunskapssammanställningar m.m.

¹ <https://www.sametinget.se/127339>

2. Bakgrund

2.1 Forskning för ett bättre liv (prop.2004/05:80)

I regeringens proposition *Forskning för ett bättre liv* (prop.2004/05:80)² som överlämnades till riksdagen den 17 mars 2005 konstateras att:

- *Svensk forskning om mänskliga rättigheter omfattar politiska, medborgerliga, ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter, frågor om diskriminering samt vissa befolkningsgruppers, såsom samers, mänskliga rättigheter.*
- *Traditionella kunskaper har visat sig ha betydande möjligheter till att bidra till en ökad förståelse för känsliga ekosystem i det alpina och arktiska området och därmed en hållbar utveckling av den biologiska mångfalden.*
- *Det är av stor vikt att olika grenar av den samerelaterade forskningen i ökad utsträckning samverkar och att det skapas former för bredare samverkan mellan olika forskningsdiscipliner för att nå synergieffekter.*

2.2 Formas kunskapsöversikt

Forskningsrådet för miljö, areella näringar och samhällsbyggande (Formas) fick i regleringsbrevet för 2005 i uppdrag att i samråd med övriga forskningsfinansiärer redovisa en kunskapsöversikt över forskningen om en hållbar rennäring och övrig same-relaterad forskning. Formas överlämnade forskningsöversikten till regeringen den 1 mars 2006. I kunskapsöversiktens analytiska del framhåller Formas att den samiska forskningen bör ha som ledstjärna att visa på det komplexa samiska samhället. Det är naturligt att det finns ett stort antal frågor som inte belysts av forskningen, betonar Formas. Mest prekär förefaller kunskapsbristen vara i fråga om relationer mellan olika samiska grupper och mellan samer och omvärlden. I detta inryms en stor mängd föreställningar och oklarheter på kulturella, historiska, rättsliga och samhällsliga plan som idag förorsakar social oro, konflikter och konfrontationer. Frågor som rör samernas rättsliga ställning och samernas möjligheter och svårigheter i det moderna samhället är helt avgörande för samernas framtid. De många utredningar som görs om samiska förhållanden och relationer till omvärlden skulle sannolikt tjäna på att frågorna även fick en mer djupgående vetenskaplig analys. Såväl samerna själva som samhället i övrigt skulle tjäna på att få bättre principiell belysning av dessa frågor, understryker Formas. Formas poängterar vikten av ett inifrånperspektiv i diskussionerna kring forskningen med samisk tematik. Det är viktigt att forskningsprojekt fångar det samiska tänkesättet och synen på problemet snarare än omvärldens tolkning av det.

I kunskapsöversikten tas frågan upp om samordningsbehov av forskningen. Formas framhåller att det råder en oklarhet kring på vilket sätt sådan samordning borde ske och vad som krävs för att den ska bli ändamålsenlig och inte förhindra kreativitet och intresse

² <https://www.regeringen.se/contentassets/b807df77fcb646feb634ca0823dd2a3c/forskning-for-ett-battre-liv>

för samiska frågor. Formas betonar att det inom rennäringdelen finns en sådan samordning som dock inte är styrande. Det området är disciplinärt mer ensartat och kan lättare överblickas av enskilda forskare och har en tydligare problemfokusering. Formas understryker att det är tydligt av den diskussion som varit att samordningsfrågor behöver en omsorgsfull genomlysning för att inte åtgärder i den riktningen blir kontraproduktiva.

Under arbetet med forskningsöversikten har två behov framkommit särskilt tydligt; att forskningen ska kunna bidra till att lösa tillämpade frågeställningar i större utsträckning än vad som nu är fallet, samt att den samiska världen ska ha tillgång till förmedlings- och informationsfunktioner som kan fånga in, översätta och sprida kunskap från forskningsvärlden. Lösningar för detta kräver resurser som inte finns idag. Berörda finansiärer bör kunna bidra till finansiering av forskningen i ökad omfattning. Till stöd för identifiering av angelägna forskningsområden bör en strategi för den samerelaterade forskningen utarbetas, understryker Formas, samtidigt som man påpekar att huvudansvaret för finansiering av samerelaterad forskning inte ligger hos Formas. De betonar att det är angeläget att finna former för samverkan om resursernas fördelning i nära samråd med det samiska samhället. Slutligen bör olika vägar prövas för att stärka kunskapen om hållbar rennäring och övrig samerelaterad forskning.

2.3 Ett nationellt program för samerelaterad forskning

I regeringens proposition *Ett lyft för forskning och innovation* (2008/09:50)³ togs behovet av forskning kring rennäring och övrig samerelaterad forskning upp. Regeringen bedömde att ett nationellt program för samerelaterad forskning borde övervägas. I skälen för regeringens beslut betonades⁴:

- *att svensk samepolitik vilar på internationella och nationella regler vilket innebär att myndigheter ska göra det möjligt för den samiska folkgruppen att utveckla sitt språk, sin kultur och sitt organisations- och näringsliv. Regeringen framhåller vidare att samerna är en nationell minoritet som ska beredas skydd och stöd enligt Europarådets ramkonvention om skydd för nationella minoriteter. Som ursprungsfolk har samerna även folkrättsliga krav på en kulturell särbehandling poängterar regeringen.*
- *att det generellt råder det stor brist på kunskap om samer och deras levnadsförhållanden i majoritetssamhällena, inte minst i Sverige. Uppdelningen i flera länder innebär både en diversifiering av förhållandena och att kunskapen om samer genereras i flera länder och blir mer splittrad och svår att få tag på bland annat för samerna själva. Strukturen inom det samiska samhället, till exempel uppdelningen i renägande kontra övriga samer, liksom dess*

³<http://www.regeringen.se/contentassets/05cb6c62a34e4b37a114611a3ebcbd5b/ett-lyft-for-forskning-och-innovation-prop.-20080950>

⁴<http://www.forte.se/sv/Om/Regeringsuppdrag/Pagaende/Nationellt-samiskt-forskningsprogram/>

konsekvenser, är också i stort sett helt okänd utanför det samiska samhället och endast till begränsad del känd inom det.

- *att förutsättningarna att bedriva renskötsel allvarligt påverkas av klimatförändringarna. I Klimat- och sårbarhetsutredningen (SOU 2007:60) utpekas rennäringen som ett av de mest utsatta områdena. Den allvarligaste konsekvensen är att den samiska kulturen hotas om förutsättningarna för att bedriva renskötsel försämras.*
- *att kunskapsnivån är låg vad gäller samernas hälsosituation och livsvillkor, vilket Formas pekar på i sitt uppdrag om en kunskapsöversikt över samerelaterad forskning.*

Den akademiska forskningen har under lång tid tillbaka beaktat samernas språk, kultur och samhälle. Det finns många aktörer som på olika sätt är delaktiga i och berörda av forskning med samisk tematik. Den komplexa struktur som den samiska forskningen utgör innefattar många olika områden. Med undantag för rennäringens forskning finns i dag en begränsad samordning mellan olika delområden som rör finansiering och utförande av samiska forskningsprojekt. I propositionen föreslogs ett tvärvetenskapligt samiskt forskningsprogram i samverkan mellan *Forskningsrådet för miljö, areella näringar och samhällsbyggande*, *Vetenskapsrådet* och *Forskningsrådet för arbetsliv och socialvetenskap*.

2.4 De areella näringarna

I regeringens proposition 2008/09:5 föreslogs strategiska satsningar där de areella näringarna berörs inom flera områden. Dessa kommer att bidra till en långsiktig kunskapsuppbyggnad. Utöver dessa strategiska satsningar finns behov av en bred behovsmotiverad forskning inom de areella näringarna som aktualiserats av klimatförändringen. Det handlar om att öka den tillgängliga mängden produkter, t.ex. biobränslen och råvaror till kemisk/teknisk industri. Landsbygdsutveckling, turism, ”grön rehabilitering” och hästverksamhet är andra områden med forskningsbehov. Den gröna sektorn spelar en nyckelroll för att nå 13 av de 16 miljö kvalitetsmålen som skulle vara uppnådda före 2020.

På global nivå har jordbruket hamnat i fokus. Livsmedelsbehoven ökar samtidigt som tillgången på odlingsbar mark minskar. Ett ökat internationellt forskningsarbete krävs och därför anser regeringen att den forskningsfinansiering som Sida/SAREC riktar mot areella näringar i biståndsländerna, i ökad omfattning ska samverka med forskningsstödet från Formas.

Klimat- och sårbarhetsutredningen (SOU 2007:60) konstaterade att klimatförändringen kan leda till en kraftfull förändring av de naturliga förutsättningarna för jord- och skogsbruk, fiske och renskötsel. Den har intensifierat diskussionen om vilka åtgärder som

måste vidtas för att minska användningen av fossila råvaror. En åtgärd är att ersätta dessa med förnybara råvaror ur biomassa från de areella näringarna, dvs. ett samhälle baserat på biologiska resurser, en kunskapsbaserad bioekonomi. Förnybara biologiska råvaror antas i ökad omfattning användas inom industriprocesser, läkemedel etc. Det innebär nya möjligheter för de areella näringarna och för tillväxt, men kräver ny forskning, utveckling och innovation. Beräkningar anger att minst en fördubbling av jordbrukets produktion av biomassa krävs de närmaste 20 åren. Forskning om landsbygdens utveckling är nödvändig. Landsbygden har traditionellt dominerats av de areella näringarna. Kunskaper behövs om hur turism och friluftsliv kan vidareutvecklas och samtidigt främja ett hållbart utnyttjande av naturresurserna. Regeringen bedömer att forskningsstrategin *Kunskap om landsbygdens utveckling* som Formas redovisade 2006, är en lämplig grund för en fortsatt långsiktig satsning på forskning om landsbygdens utveckling.

Rennäringen är en näringsgren med särskilda förutsättningar. I propositionen hänvisas till Formas kunskapsöversikt över forskning om hållbar rennäring m.m., där man pekar på behovet av en bättre samordning av den samerelaterade forskningen. Klimatförändringarna bedöms avsevärt påverka rennäringen. Andra kunskapsbehov rör skador som renarna orsakar skogsbruket samt förvaltningen av rovdjur. Förmedling av forskningsresultat till rennäringen bör också prioriteras.

2.5 Sametingets yttranden

I beredningen av propositionen gjordes yttranden och andra inspel från Sametinget där det framhölls att samisk och samerelaterad forskning har ett egenvärde likt all annan forskning, men den har också ett värde som instrument för ett samhälle för att förhålla sig till historien, samtiden och framtiden. Forskningen har en nyckelroll för att förklara relationer och komma med uppslag till samlevnadsmodeller, vilket är viktigt inte minst i förhållandet mellan det samiska folket och nationalstaten Sverige.

Sverige behöver uppdatera den samiska och samerelaterade forskningen. Det moderna samhället är ett kunskapssamhälle och det samiska samhället befinner sig i en övergång mellan ett traditionsorienterat samhälle där de samiska primärnäringarna har spelat stor roll, till ett modernt kunskapssamhälle. För denna övergång är forskningen viktig. Det är viktigt att tillvarata och utveckla traditionell kunskap för att bevara den samiska kulturen, språket och identiteten. Traditionell samisk kunskap kan få ett direkt mervärde om den tillämpas och är inte bara viktig för det samiska samhället, utan även för det svenska samhället i stort. Sametinget framhåller vikten av att ”stimulera samisk forskning som ett långsiktigt och viktigt led i det samiska samhällsbyggandet.” För att bidra till detta uttalade Sametinget en ambition utarbeta en kunskaps- och forskningspolitisk strategi där en rad frågor ska försöka besvaras, bland annat följande:

- *inriktningen av den övergripande samiska kunskaps och forskningsstrategin*
- *organiseringen och finansieringen av samisk högre utbildning och forskning*
- *förhållandet till EU, Barentsrådet och Arktiska rådet*

- *ett eventuellt inrättande av ett "samiskt forskningsråd"*
- *nätverk inom samisk och samiskrelaterad forskning*
- *databaser om samisk forskning och samiska samhällsförhållanden*
- *koordinering och samarbete med samiska forskningsmiljöer m.m. på norsk och finsk sida*
- *användning av samiskt språk i forskning och utbildning*
- *samisk forskarutbildning*
- *etiska problem inom samisk forskning*
- *samisk genusforskning*
- *traditionell kunskap som en del av den moderna forskningen*

2.6 Ett tvärvetenskapligt forskningsprogram

Enligt ett regeringsbeslut⁵ från den 2 december 2010 fick *Forskningsrådet för miljö, areella näringar och samhällsbyggande* (Formas) tillsammans med *Forskningsrådet för arbetsliv och socialvetenskap* (Fas) och *Vetenskapsrådet*, i uppdrag att utforma och utlysa ett tvärvetenskapligt forskningsprogram om samer, samerelaterade verksamheter och hälsa, arbets- och livsvillkor. I beslutet framhölls att de samiska frågorna har en nordisk dimension och därför bör samverkan även sökas med relevanta forskningsfinansiärer i Norden. Regeringen uppdrog till Formas att samordna uppdraget. Mot den bakgrunden beslutade forskningsråden om en satsning inom området för perioden 2012-2015 om totalt 56 miljoner kronor.⁶ 56 miljoner kronor fördelades mellan tio forskningsprojekt över fyraårsperioden 2012-2016. Formas stod för 28 miljoner kronor, Vetenskapsrådet för 20 mkr och Fas för 8 mkr. Totalt kom det in 54 ansökningar om forskningsprojekt och två ansökningar om starka forskningsmiljöer. Finansiering av forskningsprogrammet ska ske inom befintliga ramar för respektive forskningsråds anslag. Programmet löpte under fyra år och utvärderades 2016.

2.7 Sveriges strategi för den arktiska regionen⁷

Sverige har vid ett flertal tillfällen uttalat att man ska verka för att den mänskliga dimensionen och jämställdhetsperspektivet lyfts i Arktis-relaterade samarbetsorgan. I anslutning till detta fastställde regeringen 2011 *Sveriges strategi för den arktiska regionen*. I strategidokumentet framhölls att negativa hälsorelaterade och sociala effekter av klimatförändringar, miljögifter och av det förväntade ökande nyttjandet av arktiska naturresurser behövde motarbetas. Vidare underströks urfolkens rätt att bevara och utveckla sin identitet, kultur, kunskapsöverföring och att traditionella näringar behövde vidmakthållas. Det framhölls att det samiska forskningsprogrammet bör utnyttja de Arktis-relaterade samarbetena för att öka effekten av forskningsinsatserna. I detta sammanhang kan nämnas att ministern för högre utbildning och forskning Matilda

⁵ <http://www.forte.se/sv/Om/Regeringsuppdrag/Pagaende/Nationellt-samiskt-forskningsprogram/>

⁶ <http://expertsvar.se/pressmeddelanden/56-miljoner-till-forskning-om-samer-och-samerelaterad-verksamhet/>

⁷ <http://www.regeringen.se/contentassets/2c099049a492447b81829eb3f2b8033c/sveriges-strategi-for-den-arktiska-regionen>

Ernkrans den 4 september 2019 invigde Polarforskningssekretariatets nya lokaler vid Luleå tekniska universitet efter en omlokalisering från Stockholm.

3. Traditionell kunskap

I propositionen *Forskning för ett bättre liv* understryks att traditionella kunskaper visat sig kunna bidra till ökad förståelse för känsliga ekosystem i det alpina och arktiska området och därmed en hållbar utveckling av den biologiska mångfalden.

I den kunskapsöversikt över biologisk mångfaldsforskning som Formas överlämnade till regeringen den 1 december 2005 konkluderas att svensk forskning inom biologisk mångfald varit framgångsrik.⁸ Forskningskompetensen hade breddats och svenska forskare hade ökat sin publicering i prestigefyllda internationella tidskrifter.

Regeringen beslutade den 15 december 2005 att ge *Centrum för biologisk mångfald* i uppdrag att ta fram ett nationellt program för traditionell och lokal kunskap om att bevara och hållbart nyttja den biologiska mångfalden. Särskilt fokus skulle ligga på att ta vara på traditionell kunskap i den samiska kulturen och detta i samråd med Sametinget. Uppdraget var en del av Sveriges arbete med att genomföra FN:s konvention om biologisk mångfald. Artikel 8(j) handlar om traditionell kunskap i förvaltandet av biologisk mångfald. Eftersom en grundprincip i genomförandet av konventionen är att värdera traditionell kunskap lika mycket som annan kunskap måste man säkerställa ett fullt och effektivt deltagande av urfolket i arbetet. Programmet skulle bland annat innehålla:

- Kartläggning och dokumentation.
- Åtgärder för upprätthållandet av lokal och traditionell kunskap.
- Spridning av lokal och traditionell kunskap till vissa målgrupper t.ex. jordbrukare och myndigheter.
- Dessutom skulle programmet stimulera till forskning inom området. Programmet skulle löpa i två treårsperioder, 2006-2008 och 2009-2011.

Sedan 2005 har Sametinget kontinuerligt arbetat med traditionell kunskap⁹ både i samarbete med CBM och med Naturvårdsverket. Enligt regleringsbrevet till Sametinget 2019 ska Sametinget redovisa hur myndigheten arbetar med samisk traditionell kunskap, dess betydelse för bevarande och hållbart nyttjande av biologisk mångfald och hur verksamheten bidragit till att uppnå målen i Agenda 2030.

4. Hållbar utveckling –Agenda 2030

⁸ <https://expertsvar.se/pressmeddelanden/svenska-forskare-framgangsrika-inom-biologisk-mangfald/>

⁹ <https://www.sametinget.se/arbediehtu>

Hållbar utveckling ska vägleda all politik i Sverige fram till 2030 enligt regeringen som dessutom har uttryckt att Sverige ska vara ledande i genomförandet av Agenda 2030. Angående forskning och finansiering av forskning föreslår Agenda 2030-utredningen att inför nästa forskningsproposition uppdra åt ”universitet och högskolor, forskningsfinansiärer och andra relevanta myndigheter att belysa forsknings- och innovationsbehov i relation till Agenda 2030”.

Sametinget har inte haft något eget regeringsuppdrag eller inkluderats i de regeringsuppdrag som lämnats till olika myndigheter inom ramen för det nationella genomförandearbetet. Sametinget noterar att flera av de grupper som omnämns inledningsvis som *major groups* adresseras i betänkandet med avsnitt som särskilt pekar ut deras roll för genomförandearbetet och lämnar förslag för hur de bättre kan inkluderas, exempelvis forskning (8), lokala myndigheter (9) näringslivet (11), arbetsmarknaden (12), civilsamhället (13). Även insatser för ökad delaktighet och särskilda hänsyn för barn och ungdomar nämns återkommande som ett tvärsektoriellt perspektiv i flera av betänkandets avsnitt. Sametinget är positiv till att dessa gruppers roll, behov och perspektiv beaktats i förslagen men ställer sig starkt frågande till varför detta inte gjorts genomgående för samtliga grupper. Särskilda överväganden och förslag om förändringar och åtgärder som behöver vidtas för att inkludera urfolket samerna i genomförandearbetet med Agenda 2030, liksom vad det samiska folket kan bidra med för att Sverige ska nå målen saknas helt och hållet i utredningen.

Sametinget anser att delegationen borde ha lyft frågan om behovet av ett särskilt regeringsuppdrag eller en utredning kring hur inkludering av samiska perspektiv, rättigheter, värderingar, kultur, näringar, traditionell kunskap osv. säkerställs i det nationella genomförandearbetet. I förslagen som rör forum för dialog (nationellt och regionala Agenda 2030-forum 10.1 och 10.2) och Agenda 2030-kommitté (6.1) finns utrymme för delegationen att särskilt framhålla behovet av samisk representation. Behovet av att stärka samiska institutioners kapacitet för att kunna vara delaktig i arbetet bör också lyftas fram (jfr 11.3), liksom förslag om att stärka kunskaperna om samiska rättigheter (7.4) och behovet av ökad kunskap och forskning (8.2, 8.3) om situationen och förhållandena för den samiska befolkningen relaterat till Agendans mål och delmål (i fråga om till exempel språk, utbildning, näringslivsutveckling och partnerskap).

Samiska perspektiv, behov och rättigheter har hittills varit frånvarande i de betänkanden, del- och slutredovisningar som rör Agenda 2030 och som tagits fram av regeringen eller på uppdrag av regeringen, inklusive Agenda-2030-delegationen. Osynliggörandet av de samiska frågorna i arbetet med Agendan innebär dels att det samiska samhällets och Sametingets betydelse och bidrag till Sveriges genomförandearbete förbises samt att Agendans potential som verktyg att stärka samiska rättigheter inte nyttjas. Ovanstående är särskilt tydligt i regeringens handlingsplan där varken målkonflikter, fokusområden eller insatser analyserats i förhållande till stärkandet av samernas situation och respekten för samiska rättigheter. Sametinget efterlyser förslag som kan bidra till att åtgärda dessa brister och är missnöjd över att några sådana inte lämnas i betänkandet.

5. Forskningsetik

I OECD:s rapport *Linking the Indigenous Sami People with Regional Development in Sweden* och även i den globala rapporten *Linking Indigenous Communities with Regional Development* berörs frågeställning kring data, statistik och forskning kopplat till urfolk. OECD konkluderar att det finns både ett generellt finns brist på forskning, men även brist på forskningsetik. I detta sammanhang hänvisar OECD bl.a. till det arbete som pågår på norsk sida om att utveckla forskningsetiska riktlinjer. I Kanada har man kommit längst när det gäller att involvera urfolk i forskning om urfolk och urfolksrelaterad forskning.

Forskning om samer, samers levnadssätt, föremål, språk och andra kulturella yttringar har genom historien vetenskapligt forskats och bearbetats med en för samer okänd agenda. Forskningsperspektiv kan användas i maktutövning. När majoritetssamhället i olika historiska sammanhang har satt minoritetsgrupper i fokus har det inte sällan ingått i en särskiljandets praktik. I Svenska kyrkans vitbok om relationen mellan den svenska kyrkan och samerna publicerad 2016 finns en artikel av forskaren Anna-Lill Drugge om spänningsfältet mellan forskningsetik och urfolksforskning. Hon framhåller bland annat:

”I försoningsarbetet mellan Svenska kyrkan och samerna aktualiseras hur etiska frågeställningar hanterats i såväl historisk som nutida kontext. Frågor som rör etiska ställningstaganden, dilemman och svårigheter i försoningsprocesser av olika slag kan också relateras till hur etikfrågor hanterats och utvecklats inom akademiska sammanhang.”

I artikeln granskas svensk etikprövningslagstiftning, där dess koppling till etiska riktlinjer för urfolksforskning utreds och problematiseras. Utifrån denna kartläggande analys diskuteras potentiella för- och nackdelar som påverkar möjligheterna att skapa ökat samiskt självbestämmande och jämlika maktrelationer mellan urfolk och majoritet.

Etiska riktlinjer kan bygga på urfolksrätten så som den formuleras i internationella deklARATIONER och konventioner. De forskningsetiska frågorna kommer på ett eller annat sätt att komma på dagordningen med anledning av att Sveriges regering beslutat att i nära samarbete med Sametinget etablera en sanningskommission.

I anslutning till målet mellan den svenska staten, företrädd av JK och Girjas sameby rörande bättre rätt till jakt och fiske, har uppstått en debatt som tangerar frågeställningarna kopplade till forskningsetik. I samband med målets huvudförhandling i Gällivare tingsrätt 2015 reagerade 59 forskare från universitetsvärlden i Sverige mot både JK:s språkbruk och ifrågasättandet av evidens baserad forskning vid svenska universitet i en debattartikel i Dagens Nyheter den 11 juni 2015. Forskarna menade bland annat att staten uppvisade en problematisk inställning till nutida forskning om samiska förhållanden och använde ett språk med inslag av forna tiders rasbiologiskt tänkande. Forskarna ifrågasatte också JK:s sätt att hantera forskning i Girjas målet genom att forskningsresultat rycks ur sitt sammanhang samtidigt som nutida forskning på området

underkänns, vilket är ett underkännande av årtionden av statligt finansierad och vetenskapligt granskad forskning. Även om JK:s språkbruk senare blev problematiserade i Hovrätten och framförallt i Högsta Domstolen, fortsatte dock JK att underkänna delar av den moderna evidensbaserade forskningen rörande samer och samiska förhållanden.

6. Forskningsförmedling

Fram till 2016 lämnade Formas årligen ett bidrag om 250 000 kronor till Sametinget för informationsinsatser om forskningsresultat rörande rennärlingsfrågor med särskilt fokus på åtgärder med anledning av klimatförändringar. I 2016 års regleringsbrev till Formas stod att högst 10,5 miljoner kronor fick utnyttjas för projektrelaterade kostnader och informationsinsatser, varav 250 000 kronor skulle överföras till Sametinget och användas till information om forskningsresultat rörande rennärlingsfrågor med särskilt fokus på åtgärder med anledning av klimatförändringen. Sametinget skulle redovisa till Forskningsrådet för miljö, areella närlingar och samhällsbyggande (forskningsrådet) hur medlen använts. När Formas gjorde en utvärdering blev deras samlade bedömning att bidraget använts ändamålsenligt och att resultaten som uppnåtts var rimliga i förhållande till bidragets storlek. Formas konstaterade att de relevanta delarna av Sametingets hemsida fungerar som en viktig ingång till information om forskning inom rennärlingsområdet och är lättillgänglig. På hemsidan har ett tillfredsställande antal populärvetenskapliga rapporter, litteraturöversikter och artiklar publicerats. Rapporterna och det material som tagits fram inom ramen för satsningen berör frågor som biologisk mångfald, hälsorisker, vägsalt och rovdjursförvaltning, vilket både är i linje med stödets syfte och med de prioriterade områdena i Sametingets eget rennärlingspolitiska program *Sápmi – en region som berikar Sverige*¹⁰.

Formas rekommenderade i sin utvärdering att insatserna framöver skulle bygga på en tydlig målgruppsanalys och en bredare ansats i valet av forskningsfrågor. En slutsats var att den administrativa effektiviteten skulle öka om Sametinget fick ett direkt uppdrag att arbeta med dessa frågor i sitt regleringsbrev, i stället för att medlen tilldelades via Formas. Året därpå stod det i istället i Formas regleringsbrev att högst 12 miljoner fick utnyttjas för projektrelaterade kostnader och informationsinsatser, varav 250 000 kronor skulle utbetalas till Sveriges lantbruksuniversitet för stöd till utgivningen av den vetenskapliga tidskriften Rangifer. Sedan 2017 har det alltså uppstått ett nytt läge genom att det tidigare anslaget till verksamheten strukits, utan samråd eller kommunikation. Trots flertalet kontakter med näringsdepartementet har Sametinget inte fått något klarläggande i frågan.

¹⁰ <https://www.sametinget.se/94095>

7. Kunskapsöversikter

Under senare tid har ett antal kunskapsöversikter tagits fram på olika håll, bland annat om samisk hälsa¹¹; integration och folkhälsa¹²; etnicitet-minoritet – anhörighetskap¹³; personer med funktionsnedsättning och samisk bakgrund¹⁴; nationella minoriteter¹⁵; våldsutsatta kvinnor som tillhör de nationella minoriteterna¹⁶. I samtliga översikter konstateras att bristen på relevanta data och statistik som rör samiska förhållanden är ett stort problem.

8. Utbildning och forskning i Sverige

Högskoleverket gjorde en granskning av utbildning och forskarutbildningar i finsk-ugriska språk 2006. 17 Även om Högskoleverkets granskning har många år på nacken är den fortfarande relevant i många avseenden. I granskningen ingick åtta utbildningar och fem forskarutbildningar i finsk-ugriska språk - finska, estniska, samiska och ungerska - som gavs vid universiteten i Stockholm, Umeå och Uppsala. Utbildningarna hade olika inriktningar och profiler och kompletterade varandra. Under perioden som utvärderingen gjordes blev utbildningarna färre; respektive språk gavs bara vid ett eller några få lärosäten. Studenterna var få och utbildningarna hade svårt att klara sig ekonomiskt. De få utbildningar som fanns bars i flera fall upp av en enda lärare. Därför ifrågasattes examensrätten för kandidat- och magisterexamen.

Även om Umeå universitets utbildningar i samiska språk och samiska studier fick godkänt så framförde Högskoleverket kritik över de bristande lärarresurserna. Liksom för Uppsala universitet är de ekonomiska resurserna avgörande för att Umeå universitet ska kunna upprätthålla kvaliteten i de samiska utbildningarna. Trots att universitetet fått ett särskilt åtagande från regeringen att ge undervisning i samiska, vilket innebär extra pengar, är läget kärvt. Tack vare extra resurstilldelning från staten så har man till skillnad från Uppsala universitet, haft möjlighet att tillsätta en lektorstjänst på heltid i samiska. Förutom kritik för de bristande lärarresurserna så tycker Högskoleverket att professors-tjänsten i Umeå har en för stor arbetsuppgift då den ansvarar för två helt skilda grundutbildningar, både samiska språk och samiska studier. Därför föreslog Högskoleverket att ytterligare en professor borde anställas eller att hela utbildningsutbudet skulle omstruktureras.

¹¹ https://www.sametinget.se/psykosocial_ohalsa

¹² <https://mkcentrum.se/wp-content/uploads/2019/05/folkhalsa.pdf>

¹³ <https://www.kunskapsguiden.se/aldre/Kunskapsunderlag/Systematiska-oversikter-och-kartlaggningar/Sidor/Etnicitet-minoritet-anhorighetskap.aspx>

¹⁴ <https://nordicwelfare.org/publikationer/personer-med-funktionsnedsattning-och-samisk-bakgrund-policyrekommendationer/>

¹⁵ https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/rapport-fran-riksdagen/kunskapsoversikt-om-nationella-minoriteter_GZ0WRFR11

¹⁶ <https://www.minoritet.se/4379>

¹⁷ <https://www.uka.se/download/18.1ff6bf9c146adf4b4966c0/1404206755464/1101R+Uppfoljning+av+Hogskoleverket+s+amnes-+och+programutvarderingar+2005.pdf>

Även om det inte finns direkta jämförande undersökningar med motsvarande institutioner på norsk och finsk sida verkar tillströmningen av samiska studenter och forskare vara större, framförallt på norsk sida. Dessutom väljer många samiska studenter och forskare på svensk sida att påbörja sina studier och forskarkarriärer i Norge.

9. Utbildning och forskning i Norge och Finland

9.1 Program för samisk forskning i Norge

På norsk sida togs ett beslut 2006 att starta ett nytt program för samisk forskning *Program for samisk forskning II 2007-2017*.¹⁸ Programmets huvudsakliga mål var att stärka samisk forskning, både vad gäller kvantitet och vetenskapliga meriter. Bakgrunden var att samisk forskning bland annat kännetecknas av följande: Forskningen är geografiskt ganska spridd. Ett antal frågor som rör det samiska samhället, språk och kultur är inte begränsat av nationsgränser, men berör fyra nationalstater, vilket talar för ett professionellt och institutionellt samarbete, både nationellt och utanför landets gränser. Denna spridning krävde samordning i form av ett program. Programmet koncentrerades på dessa forskningsområden:

- Språk, traditionell kunskap, muntliga traditioner och litteratur
- Kulturyttringar
- Demografi och befolkningsutveckling
- Levnadsförhållanden och livskvalitet
- Det moderna samiska samhället konstruktion
- Resurser och rättsförhållanden
- Barn och ungdomar - uppfostran och självartikulation

Inom dessa teman skulle programmet främja långsiktig forskning av hög kvalitet på samiska frågor, bidra till rekrytering till samisk forskning på alla nivåer, bidra till rekrytering av samisk forskning, bidra till att utveckla samiska som vetenskapsspråk, främja forskning som ser samisk forskning i samband med annan övergripande forskning och främja forskning som utnyttjar potentialen i internationella forskningsrelationer. I forskningsrådets rapport för år 2014¹⁹ framgår att man finansierat 22 projekt, varav sex doktorsstipendier och elva forskningsprojekt, och fått fem utmärkelser för publicering och evenemang.

¹⁸ <http://www.forskningsradet.no/prognett-samisk/Forside/1228296590860>

¹⁹ <file:///C:/Users/men/Downloads/%C3%85rsrapport%202014%20-%20Forskningsr%C3%A5det.pdf>

Efter samråd med Sametinget tillsatte undervisningsministeriet den 30 augusti 2010 en kommitté för att utvärdera trender, behov och mål för samisk forskning och högre utbildning: *Langs lange spor - om samisk forskning og høyere utdanning*.²⁰

Ordförande i kommittén var Nils A. Butenschøn. Det rådde en bred enighet om att högre utbildning och forskning är grundläggande förutsättning för samhällsutvecklingen. Urfolket och minoriteter i Norge står inför särskilda utmaningar, och kunskapsutveckling måste anpassas till dessa utmaningar. Mycket har gjorts under de senaste årtiondena i samspelet mellan samiska institutioner och myndigheter för att stärka samiska kunskapsinstitutioner. Framtida utmaningar är till stor del relaterade till att bygga vidare på denna grund för att förverkliga samma politiska mål som det finns konsensus för i det norska samhället. Kommissionen har bestått av representanter från universitet och högskolor med särskilt ansvar för samiskrelaterad kunskap i Norge och Skandinavien. Kommittén eller ”Butenschøn-utvalget” som den populärt kallades överlämnade sin rapport till den norska regeringen den 15 juni, 2012. Kommitténs förslag grundade sig på tre pelare, vilka är komplementära:

- att säkerställa bästa möjliga förutsättningar för samisk forskning och högre utbildning som en oberoende kunskapsproducent och kunskapsförmedlande aktiviteter. Här har kommittén betonat specifika utmaningar kopplade till att skapa en grund för samisk forskning och högre utbildning.
- att säkerställa och främja forskning och högre utbildning, särskilt inom områden av stor betydelse för utvecklingen av det samiska samhället. Kommittén uppfattar det vetenskapliga språket som en tvärdimension,
- att diskutera en organisation av samisk forskning och högre utbildning både inom det samiska samhället, och i förhållande till andra nationella och nordiska utbildnings- och forskningssystem.

Kommittén föreslog att utbildningsdepartementet i fråga om Sámi Allaskuvla bör avvika från det numeriska kravet satt för institutioner som söker status som vetenskapliga högskolor med minst 15 doktorander över tiden. Processen att ackreditera samernas högskola till vetenskaplig institution föreslogs skyndsamt bli genomförd. Kommittén rekommenderade en gemensam ordning för bedömning av undantag från de kvantitativa krav när det gäller samiska språkprogrammets doktorsexamen. Kommittén rekommenderade den samiska högskolan att initialt fokusera på en forskarutbildning i samiska. Sametingets planer på att starta arbetet med en ny utredning om samisk forskning, som ett ytterligare steg mot att utarbeta en integrerad samisk utbildningspolitik stöttades.

²⁰https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/kd/vedlegg/forskning/rapporter/langs_lange_spor-.pdf

När det gäller Sametingets inflytande på forskningspolitiken rekommenderade kommittén att Vetenskapsrådet skulle formalisera regelbundna möten med Sametinget på ledningsnivå, fortsätta sin rutin att erbjuda Sametinget representation i programkommittéerna med samma principer som ministerier. Kommittén rekommenderade också ministeriet att fortsätta sin rutin att samla in förslag från Sametinget på kandidater till Vetenskapsrådets styrelse.

9.2 Sami Allaskuvla²¹ i Guovdageaidnu

Sámi Allaskuvla är en samisk utbildnings- och forskningsinstitution i Guovdageaidnu (Kautokeino) på norsk sida. Sámi Allaskuvla grundades 1989 och har samiska språk som huvudspråk. Allaskuvla erbjuder utbildning av lärare, journalister, samiska språk, samisk litteratur, traditionell kunskap och duodji (sameslöjd). Studenterna kommer från hela Sápmi. Högskolan har ca 260 studenter och 52 anställda., Allaskuvla är lokaliserad till vetenskapsbyggnaden *Diehtosiida* som invigdes 2009.

Sámi Allaskuvla har forskare inom många kunskapsområden.²² Forskningen handlar om språkkunskaper, kultur, renar och andra traditionella industrier, traditionell kunskap och kunskap, ortnamn, dagens samhälle och historia, juridik, forskning på lokal, nationell och internationell nivå, etc. Delar av den samiska högskolans forskning finansieras av Nordiska ministerrådet. Detta är ett arv från det tidigare Nordiskt samiskt institut. Avdelningen fusionerades med den samiska högskolan år 2005.

Samisk forskning har en viktig betydelse för att främja och utveckla det samiska samhället. Urfolken behöver bygga upp en egen vetenskaplig expertis för att interagera på lika villkor med majoritetssamhället. Sámi Allaskuvla är medlem i WinHEC (*World Indigenous Nations Höskoleverket Concorium*) och följer WinHEC:s etiska riktlinjer.²³

Sámi Allaskuvla publicerar vetenskapliga tidskrifter; *Diedut* och *Raporttat*. *Diedut* är världens enda vetenskapliga tidskriften på samiska. Den 29 oktober 2015 ackrediterades Sámi Allaskuvla att anordna doktorsexamen²⁴ i samiska språket och litteraturen i enlighet med "Butenschøn-utvalgets" förslag. Allaskuvla fick därmed sin första forskarutbildning.

Skolans speciella profil som samisk institution betyder att administration, undervisning, spridning och till stor del även forskning pågår på samiska. Den godkända forskarutbildningen ger doktorander möjlighet att skriva avhandlingen på samiska och att lära och utveckla vetenskaplig terminologi på samiska. Nämnas kan att Sámi Allaskuvla inte bra rekryterar många studenter från Sverige, men i hög grad också forskare och annan personal. Detsamma gäller Finland och till en del Ryssland.

²¹ <http://sammas.no>

²² <http://sammas.no/nb/forskning>

²³ http://win-hec.org/files/WinHEC_Research_Standards_February%202011.pdf

²⁴ <http://www.nokut.no/no/Nyheter/Nyheter-2015/Forste-doktorgradsutdanning-godkjent-ved-Samisk-hogskole/#.VkCs9utOMp2>

10.3 ”Sametingsmelding” om högre utbildning och forskning

Sametinget på norsk sida antog 2016 en ”Sametingsmelding” om högre utbildning och forskning. I beslutet framhålls att högre utbildning och forskning bidrar till att stärka det samiska språket, identiteten, kulturen och det sociala livet. Sametinget understryker att samernas status och deras rätt till självbestämmande som människor och som ursprungsfolk är utgångspunkten för Sametingets övergripande politik och visioner för det samiska samhället. Syftet med samisk forskning enligt Sametinget måste vara att få kunskap som kan bidra till att stärka, bevara och utveckla det samiska samhället. Här hänvisas till Butenschøn-kommittén diskussion om mål när man diskuterar definitionen av samisk forskning. Enligt Sametinget är denna definition både pragmatisk och motiverad, och också användbar för att kunna kartlägga och få en översikt över pågående samisk forskning. Sametinget väljer att använda Butenschøn-kommitténs definition av samisk forskning eftersom den är bred och har element som täcker målet för samisk forskning formulerade av kommittén 1996.

9.4 Giellagas-institutet²⁵ i Uleåborg

På finsk sida finns ingen specifikt formulerad forskningspolicy på samisk och same-relaterad forskning, utan den är integrerad den allmänna utbildningen och forskningspolitiken. Giellagas-institutet inrättades vid Uleåborgs universitet 2001. Giellagas har ett rikstäckande ansvar för att erbjuda utbildning i samiska språket och kulturstudier samt utföra forskning på akademisk nivå. Giellagas är en oberoende enhet i humanistiska fakulteten och finansieras direkt av undervisningsministeriet. Giellagas-institutet rymmer två stora akademiska ämnen; samisk lingvistik och samisk kultur. Institutet består av fem seniora forskare och fyra doktorander.

9.5 Helsingfors Universitet²⁶

Universitetet i Helsingfors erbjuder studenter att avlägga grund- och ämnesstudier i sameforskning som huvud- eller biämne. Inom magisterstudierna kan huvudämnesstudier i finsk-ugrisk språkforskning avläggas med särskild inriktning på samiska. Sameforskningsstudierna ger en god överblick av det mångkulturella Finland, minoritetskulturer, minoritetsspråk och etnisk identitet. De kunskaper som studierna ger kan utnyttjas i expertuppgifter av olika slag. Ett mål är att förbereda studenter för arbete som kräver kunskap om ursprungsfolk i andra delar av världen.

9.6 Lapplands universitet i Rovaniemi²⁷

Vid Lapplands universitet i Rovaniemi bedrivs samiskrelaterad forskning. Lapplands universitet är det nordligaste universitetet för vetenskap och konst. Som en del av det finska universitetets etablering, har Lapplands universitet ett nationellt ansvar att främja

²⁵ <http://www oulu fi/giellagasinstitute/>

²⁶ <http://www.helsinki.fi/sup/sameforskning/index.html>

²⁷ <http://www.ulapland.fi/InEnglish/Research/Sami-related-research>

kunskap om samernas rätt och samiskrelaterad samhällsvetenskaplig forskning. Forskning om ursprungsfolk genomförs i varje fakultet och forskningsenhet på universitetet. Arktiska centret²⁸ etablerades år 1989 och är en del av Lapplands universitet. Det är ett mångvetenskapligt internationellt centrum för arktisk forskning och informationsförmedling. På Arktiska centret bedrivs forskning om hela den arktiska regionen och Antarktis. Forskningen förenar naturvetenskapliga och samhällsvetenskapliga perspektiv och har tre fokusområden: globala förändringar, hållbar utveckling och miljö- och minoritetsrättigheter.

10. Avslutning

Det är av stor vikt att det samiska perspektivet inkluderas i utformningen av regeringens framtida forskningspolitik. OECD har i sin rapport rekommenderat den svenska regeringen att initiera en riktad forskning om samer och att forskningsetiska riktlinjer för samisk forskning utvecklas så att de kan underlätta jämförelse med forskning i de fyra länder som omfattar Sápmi. I den fortsatta beredningen av ärendet där det samiska samhället berörs, är Sametinget berett att bistå regeringskansliet och att under processen föra en dialog med relevanta forskningsmiljöer.

För Sametingets styrelse

Per-Olof Nutti
Styrelseordförande

²⁸ <http://www.ulapland.fi/InEnglish/Research/Sami-related-research/Arctic-Centre>